

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>



MAGMA

Sayı: 12 • Mayıs 2016

Baykuş



DOĞANIN GÖZÜYLE TARİH



Mark Twain'in Osmanlı Seyahati

Amerikalı yazarı ünlü yapan *Saflar Yabancı Ülkede* adlı kitabının öyküsü... Efes ziyaretinin ardından gemi tam yola çıkacağı sırada Osmanlı devleti memurları gelip yolcularına harabelerden topladıkları bütün eserleri hursutlamaları söyler. Yoksa gidemeyecelardır. Evet, sandım her kes epey bir şeyler toplamışlar.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://ranney.org>

Mark Twain'in Osmanlı Seyahati

Amerikalı yazarın ünlü yapan *Saflar Yabancı Ülkede* kitabı.



Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

**İstanbul sokaklarında kaz sürüleri
geziniyor, üç bacaklı kadınlar, gözü yanağına
düşmüş adamlar gibi dünyanın en tuhaf
insanları dilencilik yapıyordu.**

yazı: SAADET ÖZEN

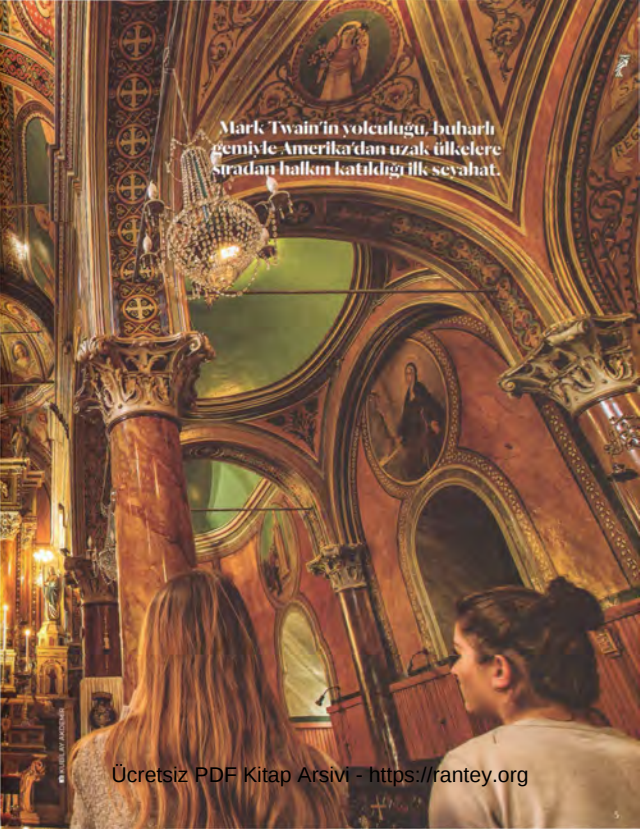


Yazıbaşı ve suluboya
ressamı Louis Haghe'nin
(1806 - 1885) eseri.
Ayasofya'dan bakıldığında
görülen Haliye Topkapı
Sarayı, Tahtbaskı Tekniği
19. yüzyılın ilkiyle birlikte
henüz bir yenilkti.



İzmir - Konak'ta bulunan Aziz Polikarp Kilisesi, Aziz Polikarp İzmir'in İyepiskoposudur. Monklar'dan yüzgeçmemek uğruna 155 yılında din için şehitlik ötürüldüğüne inanılır. Mark Twain, İzmir'de bu izüdü adını taşıyan kiliseyi değıç, "mabkerek". Polikarp'ın şehit düştüğü ve gömüldüğü yerin ziyaret ettiklerini söyler: "Küçük eşekleri alıp yola koyulduk, mezarı görüp alıttıca yola devam".

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>



Mark Twain'in yolculuğu, buharlı
gemiyle Amerika'dan uzak ülkelere
sıradan halkın katıldığı ilk seyahat.

PARİS, 1867 YILINDA BÜYÜK BİR ETKİNLİK İÇİN TEYAKKUZ halindeydi: Nisan ayından kasıma kadar devam edecek bu etkinlik tam ismiyle *Evrensel Sanat ve Endüstri Sergisi* idi. Dünyanın farklı ülkelerinin yerel ürünlerini, tekniklerini, sanayileşme seviyelerini, akışı hızlanmış sömürge mallarını birbirine gösterdiği bu fuarların ilki 1851'de Londra'da yapılmıştı. Paris'te ikincisi düzenlenen fuarda bu kez kırk bir ülke bir araya geliyor-du. Bu küresel pazaryeri ilkinden farklı olarak Osmanlı tarihi açısından kuvvetli politik anlamları olan bir olaya da vesile oluyordu: Sultan Abdül-laziz'in Avrupa seyahati. Esasen padişahın bir geziye sıcak bakacağı el-çiler vasıtasıyla duyurulmuş, nihayet Fransa İmparatoru 3. Napolyon'un davetiyle Paris'i de kapsayan bir Avrupa seyahati tertip edilmişti.

Kalabalık maiyetiyle Paris'e ula-şan padişah başlı başına bir merak konusuydu. Sadece Fransızlar değil sergi vesilesiyle Paris'e akın etmiş herkes Doğu'ya seyahat edenlerin yazdıklarından, rivayetlerden bil-dikleri Osmanlı sultanı figürünün canlısını kendi gözleriyle görecekti, Peşinde bir ordu olmadan, başka memleketlerin halini yerinde gör-mek ü zere İstanbul'dan kalkıp bura-lara gelmiş bir hükümdar ve içinde padişahın oğlu Yusuf Izzeddin'in, ge-leceğin sultanları Şehzade Murat ile Şehzade Abdülhamid'inde bulundu-ğubir kafiye...

İmparator 3. Napolyon ile padi-şah nümâyişleher yürüdüğünde yol bekleneciği üzere çok kalabalık oluyordu. Ahali şaşkınlık ve egzo-tizme duyulan merak ve hayranlıkla bekliyordu. Öte yandan Paris, Ab-dülaziz'e doğrudan cephe alanların datoplandığı bir yerdi. Gerçi bunun tedbirleri alınmıştı. Lord Kinross'a bakılırsa imparator jest olarak pa-dişahın muhalifi olan Namık Kemal ve arkadaşlarını Paris'ten çıkarıp Londra'ya göndermişti. Fakat bütün bu cabalara rağmen muhalif sesler tamamen silinip kaybolmuş du-

yükihtimalle padişahın Paris'tenay-nılacağı gün yapılan geçittöreninde seyirciler arasında öyle biri vardı ki herhalde onsene düşünülse isminin Sultan Abdülaziz ile aynı cümle içi-nde geçebileceği akla gelmez. Bu kişi o gün gördüklerini yazacak, üstelik padişah hakkında gayet hafsin ifade-ler kullanacak ve bu kitap dünyanın başka bir köşesinde, Amerika'da binlerce nüsha satılacaktır. O an herhalde ne bu kişi ne de maiyetin-den biri kulağına eğilip "müstakbel bir kalem erbabı varmış, kenardan sizi izliyormuş" demiş olsa zat-ı şa-hane böyle bir şeye ihtimal verirdi. Bu yazar henüz tanınmış biri değil, o an için isimsiz birturist. Birtura katılarak gemiyle New York'tan Mar-silya'ya, oradandatrene Paris'e gel-miştir. Kendi tabiriyle hayatında ilk defa topluluğa uymuş, herkes gibi sergi için Paris'e koşmuştu. Sergiyi

gezerken hafifcanı sıkılgırbı oldu-ğubiran padişahlaimparatorunbir-likteyürüyecęiniduymuşve hemen koşup gelmişti.

O gün Sultan Abdülaziz'i seyreden bu kişi, yazar Mark Twain'di. Fakat henüz otuz iki yaşında, *Tom Saw-yer*'i, *Huckleberry Finn*'i yazmamış bir Twain. Babasının erkenölümüyle onbeşinde matbaada çalışmaya, ye-rel gazetelerde yazmaya başlamış, yirmi birinde bambaşka bir rüya-sını gerçekleştirek Mississippi'de istimbot kullanmak üzere ehliyet almıştı. Sivil taşımacılığın Ameri-kan İç Savaşı ile kesintiye uğraması üzerine bu kaynak kuruyunca önce birkaç haftalığına savaşa katılmış, sonra birkaç farklı işe girip çıkmış, beşkurşusuz, işsiz güçsüz bir adam-ken sonunda Mark Twain adıyla (gerçek adı Samuel L. Clemens) yerel bir gazetede çalışmaya başlamıştı. 1867'de seyahate çıktığında bir - iki senedir hikâyeleriyle adını yeniyeni ülkelerde duyurmaya başlamış, hâlâ karnın zordoyuran bir yazardı. Mark Twain'eün kazandıran, Paris'te Sultan Abdülaziz'i de gördüğü bu besavuk Akdeniz seyahatinin anlatti-ğın, İstanbul'da, Paris'te, Londra'da

Yıldız Sarayı büyük mabeynin Yıldız Camisi'ne bakan kısmı. Sultan 2. Abdülhamid döneminde Thomas Cook gibi acenteler programına katılarak seyahat etmişlerdir.



GENİŞ KAHRAMAN ARSIVI

zetesinde yayımlanan bu mektuplar 1869'da *Innocents Abroad*, mealen *Saflar Yabancı Ülkede* adıyla yayımlanmıştır. Kapı kapı dolaşan seyyar satıcılar eliyle bir senede yetmişbin satan bu kitap sayesinde Twain, dönemin bir gazetesinin tabiriyle artık "kıyas kabul etmez bir yazar" olup çıkmıştır. Twain'in sadece iki rakibi vardı: Biri 1852'de yayınlanmış, Harriet Beecher Stowe'un *Tom Aınca'nın Kulübesi*, diğeri ise elbette bütün zamanların en çok okunan kitaplarından İncil.

Askeri, ticari ya da politik bir amaç olmadan seyahat etmek ya da yazmak elbette Mark Twain'in zamanında ortaya çıkmış değildir. Bir coğrafyadan bir başka coğrafyaya gitmekle gelen yenilenme, zenginleşme duygusu Strabon'un *Coğrafya*'sında (MS 23 civarı), Pausanias'ın *Yunanistan'ın Tasvir*'inde (MÖ 170) de vardır. Görünürde savaşları anlatsalar da Herodotos'un *Pers Savaşlarının Tarihi* (MÖ 440 civarı), hatta *Odysseus* gezme ve anlatma ihtiyacını yansıtır. Ancak on dokuzuncu yüzyılın başlarında, gezdiği yazmanın daiçerisinde birtakım değişiklikler olmuştu. Dünya küçülüyordu. Sanayi Devrimi'ne yol açan teknik gelişmeler seyahati kolaylaştırmıştı. Buharlı gemiler, trenler bir yerden bir yere gitmeyi hem kolaylaştırmış hem ucuzlatmıştı. O güne kadar ticaret, savaş gibi mecburiyetler dışında gezenler genellikle belligruplaramensupinsanlardı: Örneğin Kudüs yahut Mekke gibi kutsal mekânlara hacca gidenler. Değişmeyen bir güzergâhta belli bir süre gezmesi âdet olmuş bir başka grup Avrupalı üst tabakalara mensup gençlerdi. Aşağı yukarı on yedinci yüzyılda başlayan bu gelenekle amaçlanan, gençlerin bir *Grand Tour* (Büyük Tur) yaparak bazı Avrupa şehirlerinde vakit geçirmesi, Rönesans ile kurgulanmış olan Avrupa kültürünün temellerini tanımasıydı. On dokuzuncu yüzyılın başlarında



ALİO KONGRE KÜTÜPHANESİ ARŞİVİ

grupların tek elinden çıkmıştı. Ulaşım, konaklama, haberalma imkânları artmış, seyahati orta - üst sınıflara paket halinde pazarlamak mümkün hale gelmiş, haliyle bu işe soyunan müteşebbisler ortaya çıkmıştı. Budünemde dile yerleşen turizm ve turist tabirleri giderek bir statü göstergesi haline gelen bu yeni seyahat tarzını veyenibirtip gezgin olan müşterisini tarif eder. Mark Twain gibi Amerika-lı parasız bir yazaradayıyalar süren bir gemi seyahatine kaydolabilirdi (belki *Alta California*'dan aldığı paraların da faydası olmuştu), bu turizm sayesinde.

Mark Twain *Saflar Yabancı Ülke*de kitabına bu seyahatten nasıl haberdar olduğunu anlatarak başlar. Ona kalırsa bu dev bir piknik organizasyonundan başka şey değildi. Fakat bu sefer uyduruk bir istimbota doluşup birtakım karanlık derelerde kürek çekip adına eğlence denen eziyetleri çekmek yerine aylarca okyanusta seyredecek, kıralara layık

Mukaddes topraklardaki bu grubu n, Mark Twain'in de aralarında olduğu Quaker City yolculuğu olma ihtimali büyük (üstte). *Twain*'in, bu seyahatine ait olduğu kesini olarak bilinen pek az fotoğraftan biri: Abdullah Biraderler imzalı Mark Twain portresi. Twain, anlatında bahsetmeye de o tetinin bulunduğu Beyoğlu'nda Abdullah Biraderlere poz verecek vakit bulabilmiş. Amerika Kongre Kütüphanesi'nden (altta).



ABDULLAH BİRADERLER



6

Saf lar Yabancı Ülkede
yolculuğun farklı aşamalarından
sahneleri içeren çizimlerle
basılmıştı. Bu çizimde bir fırtınada
Quaker City gemisi görülüyor.
Nitekim Mark Twain kitapta, Azor
Adaları'na gelmeden sıkı birtirfinaya
yakalandı. Marın anlatır (üstte).
Mark Twain'e rehberlik yaptıktan
sonra şöhret olan Far-away-Moses.
1890'larda Osmanlı Devleti rehberleri
için bir nizamname hazırlamıştı (altta).

AND KONGRE KÜTÜPHANESİ ARŞİVİ



tilanlar dünyanın yarısını görecek,
yirmi tuhaf halkın geleneklerini,
kılgınını kaybetmesini tanıyacak, krallar-
la, prenslerle, kudretli imparator-
lukların efendileriyle tanışacaktı.
Twain'in tabiriyle bu büyük bir zekâ
ürünü, son derecesur bir girişim-
di. Üstelik gazetelerde reklamı da iyi
yapılmıştı ama buna ihtiyaç yoktu
aslında. O kadar orijinal, olağanüstü,
cazip bir teklifti ki memlekette duy-
mayan, konuşmayan kalmamıştı.

Mark Twain'in katıldığı bu seyahat-
ti düzenleyen birkaç müteşebbisi.
Amerika'da buharlı gemiler elbette
yeni sayılmazdı, bu seyahatin yeni-
liği halka açık uzak seferlerin ilki
olmasıydı, en azından bugün böyle
biliyoruz. İlanlara bakılacak olursa
program Hristiyanların hac güzër-
gâhıyla Avrupa sosyetesinin *Grand
Tour* programının birleştirilmiş hali
gibidir. Program göre New York'tan
yola çıkıp Azor Adaları'ndan geçile-
rek Akdeniz'e ulaşılacaktı. Cebelita-
rs, Lyon, derken nihayet Cenova'dan
başlayarak bazı İtalyan şehirlerine
gezilecekti. Arkasından Atina, Çanak-
kale Boğazı üzerinden İstanbul ve
Sivastopol. Sivastopol dönüşü tek-
rar İstanbul'a uğrayan gemi İzmir'e
gidecek, trenle Efes gezildikten son-
ra Beyrut'ta demirleyecekti. Beyrut,
mukaddestopraklar ziyaretinin baş-
langıcıydı. Yolcular her şehirde bir-
likte hareket etmek zorunda değildi.
Mesela Beyrut'tan sonra Mark Twa-
in uzun yolu seçerek Şam'a kadar
gidip Yafa'da gemiyle buluşan grup-
tadır. Yafa'dan sonra İskenderiye,
Malta, Sardinya, Mayorka, Valencia,
Cebelitarık, bu kez Bermuda üzerin-
den New York...

Seyahatin Amerika'da yarattığı ihe-
yecanı anlamak zor değil. Dünyanın
neredeyse yarısı bin iki yüz elli do-
lara gezilecekti. Ucuz değildi, bugü-
nün tabiriyle her şehirde yapılacak
ekstraturlar da bütçeyi kabartacaktı
amayin ede değerdil...

Seyahatin Amerika'da yarattığı ihe-
yecanı anlamak zor değil. Dünyanın
neredeyse yarısı bin iki yüz elli do-
lara gezilecekti. Ucuz değildi, bugü-
nün tabiriyle her şehirde yapılacak
ekstraturlar da bütçeyi kabartacaktı
amayin ede değerdil...



GENEL KARABAYIRI ASYU

deymiyle insanın gözünün yaşına bakmayan bir başvuru kabul heyeti, bir de bir o kadar amansız gemi seçme heyeti. Mark Twain hakkında hiçbir şey bilmeyen heyet üyelerine başvurarak kendini kabul ettirmeyi başarmıştı. Gemi seçme heyetiye *Quaker City* gemisinde kararkılmıştı. 2.500 grostonluk bu istimbota normalde yüz elli yolcu kapasiteliydi fakat müteşebbisler müşterilerin rahatını sağlamak için dörtte biri aşmamaya karar vermişti. İlk başta birkaçünlülü isim geziye yazıldıysa da 1867 yılı Haziran'ında, bir cumartesi günü *Quaker City* yola çıktığında listede hiç meşhurl bulunmuyordu.

Quaker City'de yok yoktu. Dans salonu, müzik aletleri, kütüphane, bir de doktor. Yolculara hazırlıklar kitaplar da önerilmişti, birkaç gezi rehberi, gezinin ana temasını oluşturan mukaddime, gezi turlara rehber olarak da incil. Bu bir

keyif gezisiydi; sözleşmede böyle yazıyor, programda öyle geçiyordu fakat Mark Twain, Azor Adaları'na varana kadar geçen on gün boyunca pek böyle bir durum hissedememişti. Önce sıkı bir fırtınapatlamış, Twain ikide bir denize kusanlarla eğlenerek vakit geçirebilmişti. Ne de olsa "sizi deniz tutmuyorsa deniz tutanları seyretmek gibi eğlencelisi yoktur." Derken gemideki ilk cumartesi günü gelip çatmıştı. "Dua için gong çalınca rahatladık. Başka bir keyif gezisi olsa ilk cumartesi akşamı mutlaka oyunla, dansla geçerdik fakat soranın size, böyle uçarıklar bize yakışır mıydı, bir fırtına atlatmış olduğumuzu, ayrıca izniyetimizdik katealın lütfen."

Mark Twain gemideki bu ilk izlenimlerinde turist denen modern insan türünün ve ritüellerinin nasıl bir şekilde işlediğini, ne kadar zorlu, güvenli bir seyahat peşinde bir

İstanbul, Bahçekapıda geziye çıkmış bir grup. Etraftakilerin kıyafetine bakılırsa cumhuriyetin ilk yılları olmalı. Birizci grubunu andırıyor gibi geziye getirilmiş Avrupa'daki öğrenci topluluğu da olabilir. Daha 1890'lu yıllarda Avrupa'dan Osmanlı topraklarına bu tür "öğrenci turları" düzenleyen acafileler vardı (üstte).

Filistin topraklarında Amerikalı bir turistin taşıyan altı taltitren. Amerikalı turistlerin bugün hâlâ araştırmalara konu olan bir akışkanlığı vardı: Gittikleri her yere Amerikan bayrağı taşıyıp sergilemek. Nitekim fotoğraflarına poz verilirken tahirevane da bayrak asılmış (sağda üstte).

Kitabın içinden bir çizim. Hacılan zihnindeki görüntüler: Piramitler, kilise kubbeleri, çam kuleleri, develler, "yeşil haklar", gondol ya da kayıklar, hep bir arada, tek karede kaynaşmış, birbirine karışmış hâle (sağda).



"... yıllardır Şark'a seyahati anlatan kitaplara nasıl aldandığımı düşündükçe kahvaltı niyetine bir turisti mideye indiresim geliyor. Yıllar boyunca Türk hamamının harikalarını hayal ettim; yıllar boyunca bir gün mutlaka deneyeceğime dair kendime söz verdim."



ama bilinmezliğe doğru okyanuslara açılan kâşiflerle kendini bir tutmakta geri kalmaz. Nitekim çok geç-medenyolcuların dilibile değişmeye başlamıştı. Üç günlük tecrübeyle basbayağı kendini deniz adamından saymaya başlayan turistler kırkıllık denizciler gibi konuşmaya özeniyordu. Öteyandan kısasüre içinde gemi birkişiadüzenine kavuşmuştu. Sabah gongla kahvaltı, akşam iki ilahi bir dua, arkasından günlük yazma saati. Tabiihevesle başlayan bu kısasüre-de tavsayacak, notlarıgiderekkısala-caktı... Gemideki müzik aletlerine de pek dokunan olmuyordu. Bir müzake-re kulübü kurma girişimleri de sonuç-suz kalmıştı. Yazdıklarına bakılırsa Mark Twain'in bu keyif gezisindeki en büyük eğlencesi tutarsız vatandaşları-nıgiñelemektenibaretti.

Nihayet Azor Adaları'na varıp se-yahat gerçek anlamda başlayınca

Mark Twain ile sürekli dalgageçtiği öteki yolcular arasındaki benzerlik-ler ve farklar daha iyi ortaya çıkar. Tıpkı turizmin kendisi gibi turistin de çelişkileri vardı. Turizm bilin-meyen yerleri göstermeyi vaateder fakataslında müşteriye zaten birşe-kildebir bilgisinin, yargısının olduğu şeyleri satır: Bir ülke hakkındaki oluşturulmuş imgeyi, "görülmesi şart" diye kurgulanmış mekânları kısacası önyargıları... Turist her ne kadaryeni bir şey görmeyegittiğini iddia etse de aslında bildiğini doğ-rulamaya gider. Seyahatten beklen-tilerinin ne olduğunu Twain netola-rakşöyletarif ediyordu: "İçten dışa, tepeden tırnağa, çepeçevre, katiksiz yabancılık. Onlara güneşin altındaki başka hiçbir yeri, hiçbir insanı ha-tırlatmayacak şeyler, insanlar." Gör-düğünü yeterince "yabancı" yahut "otantik" bulamazsa hayal kırıklığı-yla turizmde yitip giden Twain ve arkadaşları-



CEZİT KAHRAMAN ARSİVİ

nın Paris macerasında bunun güzel bir örneği vardır. Paris sergisinin kalabalığı yüzünden kendilerine zar zor rehber bulabilmişlerdi. Gelgelim adamın adının Billfinger olduğunu öğrenince istisnasız bütün grup hayal kırıklığına uğramıştı. Billfinger diye Fransız ismi olabilir miydi hiç? Hiç "otantik" değildi bu. Rehber Henri Gustave de Hauteville ya da Armand de la Chartreuse gibi tamamen "Fransızlık" kokan isimler koymaya çalışacak fakat buna da herkesin dili dönmediği için Ferguson'da karar kılacaklardı. Peki bekledikleri "yabancılığı" buldukları zaman mutlu oluyorlar mıydı? Çok nadir istisnalar dışında, elbette hayır. İstanbul'daki, Beyrut'taki, İskenderiye'deki rehberlerinin isimlerini gayet "otantik" bulmalarına rağmen Quaker City yolcuları onlara da Ferguson deyip geçer. Bu seferki baha-ne, o "akıl almaz" tahminim, kimse akıldatutmanın imkansızasıdır.

Galata'da 1890'larda rıhtımların inşasından önce gemiler açığa demirler, yükler ve yolcular kayıklarla kıyıya taşınırdı. Mark Twain bu sistemi pek rahat bulmamıştı: "(Yolcunun) bindiği kayak bu iş için alışıktır tutulacak bir hesapsızlıkla imal edilmiştir. Kayıklar güzelleşip süslenir fakat Karadeniz'den gelip Boğaz'ı süpüren kuvvetli akıntılarda bunlara sahip çıkabilecek tek kişi yoktur, hatta durgun suda doğru dürüst kürek çekebilecekler bile sayılıdır. Belli bir noktaya ilerlemeye başlarsınız, fakat oraya varmadan enaz elli farklı yere döner gelirsiniz. Bu tür bir kayak sabırsız bir adamı bir haftada delirtmek üzere planlanmıştır." Bir yolcu gemisinin veyük arabasının görüldüğü bu fotoğrafta gemilerin limana yanaşabildiği dönemden, cumhuriyetin ilan edildiği yıl (üstte)...

Özel bir aletle bakıldığında boyut kazanan "stereoskopik" fotoğraf, 1890'larda Kudüs'teki Ağıla Duvarı'nı gösteriyor (altta).

Turizmle aynı anda doğmuşluğu gelenek: Birincisi grup fotoğrafı çekilip tanıdıklara göstermek, ikincisi de yerel kıyafetlerle poz vermek. Beyrut'ta "yerli" kılıfına giren turistler, belki bir an için o çok aradıkları "yabancılığı" tatmış oluyordu (sağda).



SAADET ÖZEN ARSİVİ

Yabancılığı arama, bulunca da mutlu olmama ya da kasıtlı olarak memnuniyetsiz gözükmeye tavrı Mark Twain'in kitabına başından sonuna damgasını vuran şeydir. Gezisinin Osmanlı topraklarındaki bölümünde bu tavrını pek çok kez ortaya koyduğuna şahit oluruz. İstanbul ilk bakışta Twain'i büyülemişti. Söylediğine göre o güne kadar gördükleri en güzel şehir burasıydı. Ancak bu güzellik, içine giren ekadarsürmüştü. Daracık, pislik içindeki sokaklarda, alıcalı bulacalı kuyafetlerin içinde, güzel kokan hiçbir şeyin olmadığı bir keşmekeşin içinde bulmuştu kendini. Otelleri Beyoğlu'ndaydı fakat görülmesi gereken yerleri görmeye gitmişlerdi: Aya-sofya (Mark Twain buranın abartıldığı kanaatindeydi), Kapalıçarşı, bir Mevlevi ayını. Üstünegezi rehberlerinde yere göğe koyulamayan kahve vernagile denemeleri. Twain bu rehberleri düsmandı. *Grand Tour*cular için yazılmış erken örnekler bir kenara bırakılırsa geniş kitlelere hitap eden rehberler 1830'lerden itibaren çoğalmaya başlamıştı. Guide Joanne, Baedeker, Twain'in de ara sıra bahsettiği Murray's, Amerikalılara özel Harper's ve Appleton's rehberleri... Twain, bu rehberlerin Amerikalılara Paris, Roma, İstanbul gibi yerlerde sadece ne göreceklerini değil ne hissedip ne anlatacaklarını dikte etmesinden şikâyetçiydi. Örneğin kimse söylemiyordu ama Aya-sofya'nın kubbesi kir pas içindiydi. Mevlevi ayininde şeyh, annelerinin getirdiği hasta çocukların üstüne basarak şifa vermeye çalışıyordu. "Pitoresk" diye ballandıra ballandıra anlatılan İstanbul sokaklarında Mark Twain'e göre kaz sürülerigeziniyor, üç bacaklı kadınlar, gözü yanığına düşmüş adamlar gibi dünyanın en tuhaf insanları dilencilik yapıyordu. İstanbul'daki hamam tecrübesi de yazdığı gibi anlatıyordu: "... yıllardır Şark'a seyahati



SAHİT ÖZEN ARŞİVİ

anlatan kitaplara nasıl aldandığını düşündükçe kahvaltı niyetine bir turisti mideye indiresim geliyor. Yıllar boyunca Türk hamamının harikalarını hayal ettim; yıllar boyunca bir gün mutlaka deneyeceğime dair kendime söz verdim." Ne var ki "hamamda hizmet veren kadidi çıkmış, yarı çıplak uşaklarda şişsellikten, romanstan, Şark'ın ihtişamından" eser yoktu. Beklediği hamam gül kokuları içinde bir Şark sefasıydı, hakikat ise epey acılı olmuştu: Önce kayıpdüşmüş, ayaklarına çok büyük gelen nalınlarla dengede duramamış, nihayet keselenmekten derileri soyulmuştu. Tellak o kadar abanmış ki bedenine küçüldüğünü hissetmiş, sonunda hamamcıya "beni daha da küçültmek istiyorsan marangoz rendesiyle giriş de çabuk bitsin" gibilerden bir tavsiyede bulunmuştu. Kesenin üstüne sabunlanma faslında tellak bir ara ortadan kaybolmuş, yan odada uyuyakalmıştı. "Şark'ın şatafatından hamamda kesilenler de zevk almışlardı" dediği kanveyse tam bir hüsnan

olmuştu. Kapalıçarşı civarındaki yemek de fiyaskoyla sonuçlanmıştı. Küçük bir dükkânda sucuk benzeri bir eti mangalda pişirip önlere getirmişlerdi. Fakat Mark Twain ve arkadaşları bir köpeğin gelip eti uzun uzun koklamasından, belki eski bir dostun kokusunu almış olmasından huylanmışlardı. Bunun üzerine aşçı yumurta kırıp getirmiş, fakat dişini karıştırdığı çatalla yumurtaları karıştırdığını görünce yemeye çekinmişlerdi.

On dokuzuncu yüzyılın seyahati kolaylaştırdığı bir gerçektir yani çok daha fazla insan ülkeleri, insanları yerinde gidip görebile imkânına kavuşmuştur fakat önyargıların bu sayede yıkılacağına, sağlamlaştığı da bir başka gerçektir. Twain'in sadece Osmanlılar hakkında değil, herkes hakkında kesin yargıları vardı, belki de bir mizah çıkarmak için bunu bazen kasten yapıyordu. İstisnasız herkes hakkında bugün siyaseten gayet yanlış kaçacak ifadeleri peş peşe sıraladığını görürüz: Portekizliler tımar, uyuşuktu; Fransa'da aptal olmayan bir garson bulmak imkânsızdı; 3. Napolyon bir enerji ve azimtimsali; Osmanlısultanıya saaneninin elinde oyuncak olmuş, sekiz yüz karısıyla gününü gün eden cahil bir despottu; Rumlar güvenilmez; Yunanlılar rüşvetçidir; Şam'da yüzüne bakılacak insan yoktur. Fırsatını bulduğunda kendi vatandaşlarına da satışmaktan ayrı bir zevk aldığı bellidir. Sözelimi haremî Türklerin doğasında olduğunu söyler, sonra çok eşliliği savunana bazı Hristiyan tarikatları kast ederek "amatabii bu Salt Lake'de olunca pek kafaya takmıyoruz," der. Benzer bir çuvaldızı kendine batırma hikâyesi Efesziya-retinden sonra meydana gelir. Tam gemi yola çıkacağı sırada Osmanlı devleti memurları gelip *Quaker* yolcularına harabelerden topladıkları



herkes epey bir şey toplamıştır. Mark Twain'e göre bu "gayet yerinde, hak ettiğimiz, akıllıca bir emirdi fakat bir hezeyana sebep oldu; son derece sorumluluk sahibi beylerden ve hanımlardan oluşan gezi grubumuz kalayı yerken ben son derece sakindim (...)” Derken memurların elindekimizde İngiliz elçiliğinde parmağı olduğunu anılar. İş iyice sarpasarmıştır. Sırf Osmanlılarolsa Hristiyanlardan nefret ediyorlar da ondan böyle yapıyorlar, cehaletlerinden nasıl davranacaklarını bilemiyorlar, der geçerdik, der Twain. Ama eğitilmiş, Hristiyan, siyasi İngiliz makamları devreye girdiyse bu bahane işlemezdi. Baalbek'teki sütunlara isimlerini, geldikleri eyaleti kazımış olan vatandaşlarına da epey söylenir: “Keşke bu harabeler yıkılsa da bu sürgünler...”

Mark Twain'in buyolculuk boyunca sevdiği şeyler de olmuştur elbette. Fakat bu konuda gayet seçiciydi. Değerli saydığı, kökünü dayandırdığı kültürle ilgili her şeye hayrandı: Sözelimi okul kitaplarında isimlerini okuduğu Yunan filozoflarını andığı Partenon, dindar bir Hristiyan olarak Efes'te, Pavlus'un vaaaz verdiği tiyatro ve tabii kutsal topraklardaki her yer. Kitabında kutsal topraklar kısmı bol bilgi, inanç ve heyecan yüklüdür. Bu yerlerin o günkü halini yok sayar, Osmanlı

Ayasofya'da, şadırvanın önünde tur istler. Resm in arkasından tarih yok fakat yer yazık.

Aynı grubun Bursa'da, Yeşil Cami'nin önünde çekilmiş fotoğraf da mevcuttur. (Ayrıca İstanbul'da 1890 - 1900 yılları arasında çekilmiş fotoğraflar da mevcuttur.)

idaresinden tamamen bağımsız bir tarihleilişki kurmaya çalışır. Twain, Hristiyanlık tarihini, Avrupa'nın Yunan ve Roma'yadayan kültürel temellerini referans sayan bir on dokuzuncu yüzyıl insanıydı. Döneminin pek çok düşünürü ve seyyahı gibi o da bu temel üzerinde coğrafyaları ve halkları hiyerarşik bir sıraya diziyordu. Bu referanslar nerede kuvvetliyse orayı övmeye eğilimindeydi. Mesela Fransa'da trenlerin dakikliği Amerika'dayoktu, bu sebeple Fransa öndeydi; Amerika'daki demiryolu şirketi hayduttu. Osmanlı, topraklarındaki Rumlarla Ermenileri bile bir tutmuyordu. Büyük ihtimalle en önemli bilgi kaynağı olan Amerikalı misyonerlerin o sıralar Ermenicemaatıyla olan ilişkilerine bağlı olarak Ermenileri Hristiyan olarak tanımlıyorlardı. Rumlar da ha



temkinli yaklaşıyordu. Arada bir "Türkler hakkında güvenilir insanlar derler" dese de sonra Osmanlı idaresinin zayıflığından, zalimliğinden bahsediyordu.

Mark Twain'in binlerce nüsha satan kitabının, Avrupa ve Osmanlı turizmi ve "imajı" konusunda hatırı sayılır bir role sahip olduğu açık. Ancak bu imajın herkesi rahatsız ettiği zannedilmemeli. Turizmin tuhaf oyununda ülkelere yapıştırılan imgeler aksine yerel halk tarafından bir satış unsuru olarak kullanılabilir de. Bugün turistlere Türk çayolarak tanıtılan elmaçayı bu şekilde doğmuş, icat edilmiş bir gelenektir mesela. Twain'in kitabı sayesinde büyük şöhret edinenler bile olmuştur: İstanbul'daki rehberi "Far-away-Moses" diye anılan kişi, 1930'larda Twain'in kitabını okuyanlar için sene geçtikten sonra bile unutul-

mamıştı. Twain'den yaklaşık yirmi sene sonra, 1886'da İstanbul'a gelen Lee Meriwether, Far-away-Moses'ı bilmeyen, bilip de gülmeyen bir Amerikalı var mıdır" diye sorar. Sorması boşuna değildir, zira İstanbul'da her gün kendini Far-away-Moses olarak tanıtan biriyle karşılaşır... Hatta Anvers'te bile bu sefer kendini Far-away-Moses'in oğlu olarak tanıtan biri karşısına çıkar! 1895'te Santelli ise Far-away-Moses'in Kapalıçarşı'da ferah bir dükkânı olduğunu anlatır. Gerçek şu ki Far-away-Moses edindiği şö-

retle bir süre New York'ta bir halıcı işletmiş, 1893'te Chicago Dünya Fuarı'nda Osmanlı devleti tercüman olarak görev yapmıştı.

Twain yirmi sene sonra gelse İstanbul'daki tur programını biraz geliştirmiş bulurdu. Thomas Cook gibi acenteler eliyle Ayasofya, Sultanahmet, Süleymaniye gibi camilere giriş bileti sistemine bağlanmış, Topkapı Sarayı bir ziyaret yeri haline gelmiş, müzelerin girişi çıkışı saatle-ridüzenesokulmuştu. Ayrıca Sultan 2. Abdülhamid'in cuma selâmı'lığı da tur programlarına eklenmişti. Bugün bu program çok az değişikliklerle acentelerin listesinde yer alıyor. Bilineni, "görülmesi gereken yer" olarak kutsanmış olanı göstermek turizmin tabiatında var ve ülkeler her zaman birbirini görmek, ülkelerin kendisinden çok daha zor değişiyor. ❌

1930'larda İstanbul, Galata Köprüsü'nün Eminönü tarafı. Turistlerin, kolektif hatırası adaki Şark'a daha yakın bulduğu fotoğrafçıların, harmanın fotoğrafını çekmeye çalışıyor.



Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

Kemir, 1920'lerde turistler.